

De laatst gebouwde visserman pluut

Er zijn niet veel pluten gebouwd en de ZS 3 is vermoedelijk de laatste visserman, die in Harderwijk van de helling gleed. Peter Tolsma zocht uit wie de vissers waren die met dit kleine scheepje hun brood wilden verdienen, voordat ook de laatste pluut dienst ging doen als recreatievaartuig. Door: **Peter Tolsma**

De ZS 3 is een van de weinige overgebleven pluten. Nu waren er sowieso al weinig pluten in de vaart, dus de bekendheid met het scheepstype en met het varen van de pluut is niet erg groot. De eigenaar van deze vissermanpluut - de voormalige HK 116 en ex-EH 19 - heeft het schip al veertig jaar in bezit, nadat het 28 jaar daarvoor al te water was gelaten. Met hem heb ik de geschiedenis van dit vaartuig uitgezocht en op papier gezet.

De pluut (of pluit), is een vissersvaartuig dat verwant is aan de schokker. De pluut is echter kleiner en smaller, heeft wat minder zeeg en vertoont een

naar buiten vallend boeisel op het voorschip. Ze mist bovendien de karakteristieke kromme beretanden. Ze werden gezeild met een gaffel(groot) zeil en vissermanfok, eventueel aangevuld met kluiver en aap (zoals hierboven op de foto). De mast was een steekmast, die niet van zijstagen was voorzien, noch kon worden gestreken middels een contragewicht aan de voet van de mast. Pluten visten vroeger voornamelijk in het zuidoostelijke deel van de Zuiderzee.

De pluut geldt als een van de minder bekende scheeptypen van de Zuiderzee. Daarvoor is een

boven: ZS 3 van Jacques Huijser onder zeil
 onder: Tekening van de pluut VD 23 uit Huitema

aantal redenen. In de eerste plaats zijn er niet al teveel van gebouwd. In de tweede plaats is het een scheepstype dat eigenlijk voor de Oostwal en het zuidoostelijke deel van de Zuiderzee werd ontwikkeld. Met name voor het ondiepe gedeelte van de Zuiderzee voor Harderwijk en Elburg, hoewel ze ook nog wel te Spakenburg werden gebruikt. Aan de westkust van de Zuiderzee had men botters, kwakken en andere schepen die voor dat water meer geschikt waren. Naast de kleinere pluten en die van de gebruikelijke afmetingen (ca. 9 m), was er ook een grote pluutachtige; de 'peilschuit' speciaal gebouwd voor het uitdiepen en op peilhouden van de haven en de vaargeul naar de haveningang. Overigens is de naam pluut, die ook wel wordt gebruikt, volgens de overlevering te danken aan een overijverige ambtenaar op de visserij-registers, die dacht dat 'pluut' plat Veluws dialect was; 'snuut' was toch in het ABN ook 'snuit'!

Visserman Pieter Bruining

Voor zover bekend werden pluten alleen maar gebouwd op de werven te Harderwijk. De laatste pluut die gebouwd werd door Lourens Oost van scheepswerf "Veluvia" was de huidige ZS 3, die als HK 116 in 1946 te water ging. Ze werd gebouwd voor rekening van Pieter Jan Bruining. Eerst had Bruining een botter, maar die ging in 1944 verloren in een Duits bombardement, bij het overtreden van het uitgevaardigde visverbod.

De pluut was een niet erg gelukkige keuze van deze visserman. Het verhaal wil dat Bruining op een van zijn eerste vistochten met de pluut overleed aan een hartaanval. Hij is door zijn maat de haven van Harderwijk binnengebracht, en de consternatie was groot, zoals valt te begrijpen. Door dit voorval meende werfbaas Oost zich veel later goed te herinneren dat de ZS 3 de bewuste pluut van Bruining moest zijn. Volgens het register is dat mogelijk niet helemaal waar. Bruining viste volgens die gegevens ongeveer 1 tot 2 jaar met de pluut voor hij overleed. Het kan dus niet op een van zijn eerste vistochten zijn gebeurd.

Over Pieter Jan Bruining nog het volgende: Volgens zeggen was hij een serieuze maar wel wat conservatieve visser. Hij was zeer gelovig en een trouw lid van de kerkgemeenschap te Harderwijk. Toen hij na de oorlog op de werf kwam om een nieuw schip te bestellen, raadde Roelof Oost - de gestudeerde scheepsbouwkundige broer van werfbaas Lourens - hem aan om een modern "ijzeren" schip te nemen. Waarschijnlijk had hij voor Bruining een door hem ontworpen en op de werf te bouwen rondbouw in gedachten. Maar Bruining wilde daar niets van weten. Hij wilde een handzame pluut en dat werd dus de huidige ZS 3 toen vissend met het nummer HK 116. Dit visserijnummer werd eerder door Goossen Foppen gebruikt, maar was kenmerkend vrij gekomen.

Peter Dorleijn tekent in zijn boekenserie "Van

Gaanden Staand Want", in deel IV over Harderwijk, blz. 68, het volgende op over P(ieter) Bruining in zijn jonge jaren: 'De catechisatie op zaterdagavond werd gegeven door een godsdienstonderwijzer, genaamd Meester van Baarzel. Die had het bij die vissersjongens niet gemakkelijk. Op een gegeven moment vraagt hij aan Peter Bruining, bijgenaamd "Slender": "Wat is het grootste wonder...?" "Een tal in het [kop]netjen en niks in de beug meneer," antwoordt Peter. Deze vissersjongen sprak in termen van de drijfnetvisserij, waarbij men van tijd tot tijd het kopnetje binnenhaalde om te zien wat men aan vangst in de beug verwachten kon. Het was onmogelijk dat er in het kopnetje zoveel vissen zaten en dat er dan vervolgens in de achtergelegen beug geen enkele vis zou zitten. "Slender" kon zich geen groter wonder voorstellen.'

De Pieterman op Enkhuizen

Na het overlijden van deze visser werd de pluut verkocht aan Pieter Bakker uit Enkhuizen. Dit gebeurt volgens de akte op 23 maart 1949, waarbij hij een lening afsluit bij de Incasso-Bank N.V te Amsterdam van fl. 1500,- om het schip te kunnen aanschaffen. Hij vaart het schip onder het visserijnummer EH 19. Oorspronkelijk was visser Pieter Fokkesz. Bakker afkomstig van Urk. Op "Henkúsen" had hij de bijnaam "de Pieterman". Het was een opvallend figuur omdat hij altijd in Urker (vissers-)dracht liep. Van hem is bekend dat hij al op meerdere schepen op Urk, en daarna op Enkhuizen had gevaren. Soms voor eigen rekening maar vaak ook voor anderen. Voor hij op de pluut begon stond hij ook bekend als "kaairidder". Dat was de bijnaam voor de sjouwerlui en havenwerkers die bijvoorbeeld bij het lossen van de vis hielpen. Van een buurjongen van Pieter Bakker, Marinus Schoen, ontleende ik het volgende uit het verhaal-tje *Visserslatijn* in de "Kroniek van Enkhuizen"; een digitaal forum voor de uitwisseling van kennis en nostalgie over Enkhuizen. Hij vertelt daarin over zijn jeugd, het spelen aan de haven en de armoedige buurt waar ze woonden:

'De familie Bakker (de Pieterman) woonde Spoorstraat 11 te Enkhuizen tussen de familie Rinus Schoen en de fam. Franx. Het was een gezellig buurtje met 7 kleine oude huisjes op een rij, met aan het end het huisje van de Wed. van der Meulen die daar een winkeltje dreef.

De woningen waren gescheiden door een gang die van de voordeur tot de achterdeur liep. Ondanks die scheiding van de huiskamers waren de huizen best gehorig. Als bijvoorbeeld de burens de kachel op pookten kon je dat heel goed horen. Van de familie Bakker naast ons op elf, werd de man De Pieterman genoemd. Hij was een visserman van Urk. Hij droeg altijd Urker (vissers)kleding en sprak Urker dialect dat voor ons bijna niet te volgen was. Op een keer hoorden wij hem luidkeels in hun kamer roepen: "Oeh Thioe, hette oe in de koelebak

skieten?" Zijn zoon Theo bleek in de kolenkit die naast de kachel stond, te hebben gepoept. Samen met dat zoon Theo mocht ik wel eens mee het IJsselmeer op in hun houten vissersboot. Het deinen op zee tijdens een heel warme middag maakte mij zeeziek, maar we gingen mooi niet terug naar de haven. Eerst moest het want overboord dat de vrouw van Pieterman, buurvrouw Annie achter hun huis en/of ook wel in de gang had zitten spleten.'

De schrijver van het stuk heeft de Pieterman daarna nog een keer gezien; hij was toen weer woonachtig op Urk. 'Het visserijvak dat in onze havens hevig moderniseerde bracht hem ertoe mensen in Afrika zijn oude vismethoden bij te gaan brengen. Met eenvoudige middelen en bootjes daar de zee en rivieren op, voor een zo hoog mogelijk quotum.

boven: De haven van Harderwijk in 1925

onder: Bij Pieter Jan Bruining aan boord

In het kader van een of andere organisatie was hij daar naar toe uitgezonden en verdiende toen zo zijn brood. Na dit gesprek heb ik onze markante buurman "De Pieterman" nooit meer gezien. En de haven van Enkhuizen is geen vissershaven meer". Van die Afrikaanse belevenissen is zelfs ooit een film gemaakt die op televisie te zien is geweest, en die ook ooit gedraaid werd op een van de reünies van de Vereniging Botterbehoud.

E. Mastebroek, Zwartsluis

De volgende eigenaar/visserman die met de pluut zijn boterham probeerde te verdienen was Evert Mastebroek uit Zwartsluis. Hij viste onder visserijnummer ZS 3 en zet deze nummering ook op de pluut. Evert Mastebroek kocht de pluut volgens het register op 24 mei 1951, zodat we mogen concluderen dat de Pieterman het schip slechts 26 maanden in eigendom had. De visser uit Zwartsluis laat, zoals blijkt uit de gedateerde

OCCASION
Te koop aangeboden: een geh. gerest. eikehouten **PLATBODEM**, type **'PLUUT'**, compl. met tuig en n.w.v. scheepsdieselmotor, Peugeot 40 PK. Een werkelijk **UNIEK** vaartuig. Inf. worden verstrekt door: Fa. J. A. Viisscher & Zn. Scheepsbouw Zwartsuis - Tel. 05208-2120 na 18.00 uur: 1546.

Advertentie in de *Waterkampioen* van juni 1973

doorhalingen in het register, een zwaardere motor in de pluut plaatsen. Mastebroek zorgde geweldig goed voor het schip en was er zeer precies op. In die tijd bleef het schip helemaal blank gelakt en elk plekje dat ook maar een beetje zwart vertoonde, werd geschraapt en bijgewerkt. Hij viste vooral in de Ketel en het Zwarte Water. Naar het schijnt had de beste man, die de bijnaam "Koekenbier" droeg, een geweldig droge keel en trachtte hij dit euvel te verhelpen door deze flink en regelmatig te smeren. Zijn bijnaam was dan ook afgeleid van zijn beide favoriete voedingsmiddelen. Wat later staat hij geregistreerd als visserman/caféhouder, net zoals zijn vader stond benoemd. Waarschijnlijk heeft hij het café van zijn vader overgenomen en heeft hij het vissersbestaan laten schieten. Hij is in elk geval kort daarna overleden.

Studentenbak

Dan wordt het schip op 14 mei 1954 weer verkocht. De reden daarvoor is niet bekend, maar de geringere opbrengsten van de visserij op het IJsselmeer in die jaren zullen daar ongetwijfeld mee te maken hebben gehad. Voor vele vissers die op de oude manier bleven doorgaan, was het, na een

kleine opleving vlak na de oorlog, een armoedig bestaan geworden. Deze verkoop heeft in 1954 plaatsgevonden en dat wordt in dat jaar ook in het scheeps-hypotheekregister vastgelegd. Het register of beter gezegd: het "Register der Zeevissers- en Kustvisserijschepen", geeft een mooi overzicht van de achtereenvolgende eigenaren van de pluut. Het nummer 73 V Hoorn 1949 is het nummer dat daarbij opgenomen is als ijk- en registrummer. Het schip staat als volgt te boek: 'Ongenoemd, gemerkt EH 19; zijnde een houten zeil (zeil later doorgehaald - p.t) schip, zijnde een Pluut met motor, hebbende een plecht, met beun, voortbewogen worden door een 4 cylinder Ford T benzinemotor van 20 pk (Ford T benzinemotor later (11 juni 1951) doorgehaald en vervangen door: Ford A-benzinemotor van 40 pk). Metende 30,81 m³, bruto inhoud of 9,55 ton; staande ten name van Dries, Lambertus Marie, vliegtuigtechnicus te Rijswijk, en Dries, Hendricus Maria tandarts te Breda, krachtens acte overgeschreven 14 mei 1954, in deel 3 no 63. Boven het visserijnummer staat bijgeschreven: ZS 3 2/84, 2/85

Al met al lijkt het zo te zijn dat Mastebroek het schip tot 1954 heeft bezeten en in de visserij heeft gebruikt, en dat het daarna aan de gebroeders Dries is verkocht. Het is opmerkelijk dat het eerste deel van het gebrande merkteken (73 V) niet meer in het ijzer van het stuurboogje is terug te vinden en "HOORN 1949" wel. Zou dit misschien, per ongeluk of expres, door een van de latere eigenaren weggeslepen kunnen zijn? Overigens onderging het schip bij de aankoop door Henk en Bert Dries ook een naamsverandering: de ZS 3 werd *Pluut*.

De broers Dries, Henk en Bert, waren respectievelijk vliegtuigtechnicus te Rijswijk, en tandarts te Breda. Het schip heeft een tijd in Utrecht in de Oude Gracht gelegen en naar het schijnt gediend als onderkomen voor Henk tijdens zijn studie.

Daarna verhuisde de pluut volgens zeggen naar de naaste omgeving van het vliegekamp Valkenburg waar Henk toen zijn dienstplicht vervulde en waar Bert, die in Delft zetelde, er ook gebruik van kon maken door er bij in te trekken. Inmiddels was er een soort kajuit op het schip aangebracht teneinde de leefruimte voor beide heren wat te vergroten.

Terug naar de vissermanuitvoering

Na deze periode werd de pluut in 1960 verkocht aan Willem van Gilst, student psychologie te Utrecht, waardoor het schip weer naar de Domstad terugkeerde. Van Gilst heeft er weer mee gezeild, aanvankelijk met de opbouw nog op het schip. Piet Dekker, scheepsbouwer uit Kortzenhoef en bekend botterzeiler, komt de eer toe samen met Van Gilst de opbouw uit de Utrechtse periode, er kort daarna af te hebben gesloopt. Er werd tevens een nieuwe plecht aangebracht, de deken vervangen door losse denningen, en de bun werd droog gemaakt. De trog van de bun werd vervangen door een eiken kist van ongeveer die afmetingen, en er werd een Peugeot dieselmotor in geplaatst. Daarna werd het schip geballast tot op de oorspronkelijke waterlijn zodat in elk geval van buitenaf de droogmaking niet direct opgemerkt zou worden. In deze vissermanuitvoering hebben Willem van Gilst en zijn vrouw Regien veel met de pluut gezworven door Nederland en er veel plezier aan beleefd. Doordat ze later in Wapenveld aan de IJssel woonden kwam de pluut daarmee ook weer terug op de wateren waar ze oorspronkelijk zo veel gevaren had. Het

Voorbeeld van een pluut op de botterwerf in Spakenburg. Let op de rechte steven, het vallende boeisel en het, midscheeps, nagenoeg rechte berghout dat bijna niet gebrand hoefde te worden. Het volledig platte vlak levert niet al te beste zeileigenschappen op. Om die te verbeteren heeft deze pluut een kielbalk (foto's: Arthur van 't Hof)

Zwarte Water, de Ketel en natuurlijk dat prachtige Ganzendiep waren hun favoriete vaarwateren. Door acute leukemie was Willem echter niet meer in staat het schip naar behoren te onderhouden en het regelmatig te hozen. De pluut gaat achteruit en Regien en hij besluiten in 1973 om het schip te verkopen.

Model van een pluut in het Zuiderzeemuseum
(foto: Het Zuiderzeemuseum)

Jacques Huijsser

Reeds vanaf het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw, was Jacques Huijsser te vinden aan boord van de botters bij Bunschoter vissers. Bobs Botterverhuur was hem niet onbekend. In 1964 besluit hij samen met een stel vrienden de laatste vissende kwak, de VD 230 te kopen. De vrienden beleven grote avonturen met de kwak, waarvan een van de meest spraakmakende hun tocht naar het Engelse Chatham is.

In 1973 leest Jacques in de *Waterkampioen* dat er een pluut te koop wordt aangeboden. Hij rijdt als de wiedeweerga naar Zwartsluis om daar alleen nog de mast van deze pluut boven water te zien staan. Na enig aarzelen besluit hij tot een "frisse duik" en niet veel later is de koop gesloten. Door de ziekte van de vorige eigenaar Willem van Gilst was er een tijd niet gehoozd, met dit dramatische gevolg. Nadat het schip met behulp van een pomp en een hoop handkracht gelicht was, kon er eigenlijk meteen met het schip gevaren worden. Toch is er wel enig achterstallig onderhoud. Vooral aan de voorkant in de steven en in het krophout hebben de weersinvloeden goed huisgehouden en is restauratie noodzakelijk.

Nog datzelfde najaar zeilt Huijsser naar Ditzum om op de werf van Bültjer zijn voorsteven te vervangen. De wintermaanden lift en treint hij vanuit

Amsterdam naar Ditzum om in de weekeinden de knecht van Bültjer te helpen bij het vernieuwen van de steven. En zo ging het eigenlijk de eerste jaren elke winter steeds. Nieuw krophout, nieuwe zwaarden, nieuwe giek, nieuwe achtersteven, en een nieuw roer, nieuwe gangen (alle gangen werden zo successievelijk vervangen), en in 1987 als laatste een gedeeltelijke nieuwe plecht, een nieuwe zeilbalk en een nieuwe knie. Deze onderdelen waren hard aan vervanging toe als gevolg van de lekkage van de plecht ter plekke.

Met die restauratie was de klus nog niet geklaard. Langzaam maar zeker werden er in de jaren daarna steeds weer de nodige vervangingen en restauraties uitgevoerd. In latere jaren werden de restauraties uitgevoerd op de werf "t Kromhout", door Erik Slagmoolen en op de werf "De Hoop" bij Roelof Jansz Van der Werff. Na het vertrek van Roelof is Jacques met Frederik Heerlien gaan praten en daarna worden daar de werkzaamheden van onderhoud uitgevoerd, meestal op eigen kracht en soms met hulp van de deskundigen. De afgelopen winter heeft Combert Burger, scheepsbouwer te Workum de achtersteven geheel vervangen, terwijl Jacques het "normale" onderhoud heeft uitgevoerd.

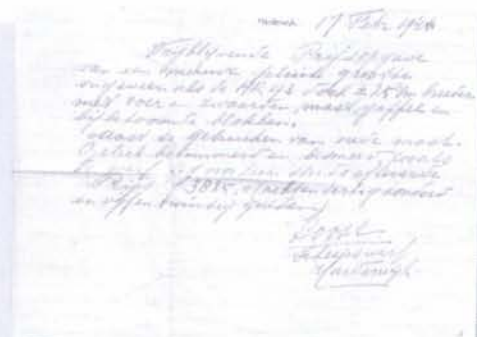
Inmiddels ligt de pluut al weer jaren in Workum in een mooi schiphuis aan de Hoek Seize, en wordt er nog steeds volop mee gevaren. ⚓

WERF "VELUVIA"

Aan het eind van de 19e eeuw zijn er twee hellingen over in Harderwijk, de werf van Van Kuikhoven en die van Ten Cate. In 1901 komt de werf van Van Kuikhoven te koop, ene Johan Oost uit Urk neemt deze verwaarloosde helling over om op te knappen en in te richten. Johan werkte eerst als leerling op de werf van de gebroeders Roos en kwam, na zijn diensttijd bij de marine, op de werf van Lourens Metz, eveneens op Urk. Door zijn huwelijk met de dochter van de werfbaas, Neeltje Metz, opende zich voor de jonge knecht een wijder perspectief, mede dankzij de middelen van zijn schoonvader. Met de komst van Johan Oost breekt er voor Harderwijk een tijd aan van verhoogde werfactiviteit. De werf hield zich bezig met de bouw en reparatie van zowel Zuiderzee- als Noordzeebotters, pluten en andere kleine vissersvaartuigen. Rond 1905 neemt Johan Oost ook het werfje van Ten Cate over. Door dit bedrijfje korte tijd nadien te liquideren en het terrein aan de gemeente over te doen, verkreeg Oost een monopoliepositie ter plaatse. Dit leidde tot ongenoegen bij de vissers, die in 1911 met hun visserij-beroepsvereniging "Onze Toekomst" zelf een werfje stichtten, waar door de leden voor een lager tarief kon worden gehellingd.

Het lag voor de hand dat Oost zijn beide zoons op den duur in het bedrijf opgenomen zouden worden. De oudste, Roelof, studeerde scheepsbouw, zodat die de nieuwbouw in staal kon gaan ontwerpen, waarop Oost over wilde gaan. De droogmaking gooide echter roet in het eten; voor Roelof was geen toekomst op de werf weggelegd en hij kwam uiteindelijk als scheepsbouwkundige bij de marine. Lourens bleef wonen en werken op de werf "Veluvia", zoals deze in 1907 was komen te heten. Met de zeven bedden, waarop negen vaartuigen tegelijk gehellingd konden worden, behoorde Oost tot de grootste langs de Zuiderzee.

In zijn leven als werfbaas had Johan Oost een groot aantal vaartuigen gebouwd en te water gelaten: 39 houten en 4 ijzeren. De eerste categorie bestond uit 9 kleine botters, 2 grote botters en 6 kleine Noordzeebotters. Onder de laatste bevonden zich schepen voor Urk, Vlissingen en IJmuiden. Verder 7 pluten, 3 kleine pluten, 1 pluut zonder dek, 3 zeilboten, 2 haringvletten, 2 kubboten en 4 roeivisboten. In de geplande staalbouw bracht men het tot een hellingschouw, een baggermolen waarmee de haveningang werd opengehouden, een dekschuit voor de Amsterdamse haven en

een ijzeren visserschip naar ontwerp van zoon Roelof Oost. Dit laatste schip was bedoeld als het prototype van een serie van tien, maar door de gebrekkige outillage, de inflatie en de wisselende staal Prijzen kon geen productie ter hand genomen worden.